

Het Nieuwe Rijksmuseum

Achtergrond bij het project: Restauratie, renovatie en nieuwbouw van het Rijksmuseum

Organisatie

De verbouwing van het Rijksmuseum was de afgelopen 14 jaar een gemeenschappelijk project van het Rijksmuseum, Rijksgebouwendienst en ministerie van OCW. Onder de projectnaam Het Nieuwe Rijksmuseum is zowel de bouw als de inrichting door deze drie partijen aangestuurd. Het ministerie van OCW en het Rijksmuseum waren de opdrachtgevers en de Rijksgebouwendienst, als beheerder, ontwikkelaar en eigenaar van de rijkspanden, de opdrachtnemer. Deze organisatievorm is gekozen vanwege de complexiteit van het project, die vroeg om een tijdige bundeling van diverse deskundigheden. Het startpunt van het project kan worden gemarkeerd met het millenniumgeschenk.

Vernieuwing Rijksmuseum: het millenniumgeschenk

In 1999 vond het tweede kabinet Kok een passende manier om het nieuwe millennium te vieren door het Nederlandse volk een 'geschenk' te geven. Diverse onderwerpen passeerden de revue, maar uiteindelijk werd gekozen voor het project Het Nieuwe Rijksmuseum. Een aansprekend project: het ging om een internationaal toonaangevend museum, het nationale museum voor kunst en geschiedenis. Bovendien bestond een sterke urgentie: het gebouw was dringend aan renovatie toe. Door de vele voorgaande verbouwingen was het gebouw dichtgeslibd: extra plafonds, gangetjes en zaaltjes hadden een onoverzichtelijke doolhof veroorzaakt. Bovendien was het gebouw verouderd, het voldeed niet meer aan diverse veiligheidseisen en de wens van de museumbezoeker voor moderne faciliteiten kon niet worden vervuld.

Er lag een aantal varianten voor de vernieuwing op tafel, variërend van een sobere variant, een flinke opknopbeurt, tot een uitgebreide variant: een totaalaanpak. Uiteindelijk heeft het kabinet gekozen voor de meest uitgebreide variant: de unieke kans om alles in één keer aan te pakken. De vernieuwing moest ervoor zorgen dat het hele gebouw in topconditie kwam. Gekozen werd voor hypermoderne en uiterst geavanceerde technieken, zodat het museum qua museale mogelijkheden, klimaateisen en bezoekersfaciliteiten zou voldoen aan de eisen van de 21ste eeuw. Honderd miljoen gulden bedroeg het millenniumgeschenk: een eerste storting voor de restauratie, renovatie en nieuwbouw van het Rijksmuseum. Later leverden het ministerie van OCW, het voormalige ministerie van VROM en het Rijksmuseum zelf ook een financiële bijdrage, zodat in 2003 het totale financiële kader kon worden vastgesteld.

Het Rijksmuseum: een Groot Project in de architectuurnota *Ontwerpen aan Nederland*

In 2000 verscheen de architectuurnota *Ontwerpen aan Nederland*, waarin tien Grote Projecten centraal stonden. Doel was dat bij deze 'grand projets' het ontwerp een cruciale rol zou innemen. Ook goed opdrachtgeverschap en de voorbeeldrol van het Rijk speelden een belangrijke rol. Het Rijksmuseum was een van de tien Grote Projecten, net als de nieuwbouw van ROB/RDMZ (nu: RCE), de Deltametropool, het particulier opdrachtgeverschap en de Zuiderzeelijn.

Verder met Cuypers; de selectie van de architecten

In 2000 werd bepaald waar de vernieuwing van het Rijksmuseum aan moest voldoen. Het motto daarbij was 'Verder met Cuypers': enerzijds moest de helderheid van het oorspronkelijke Cuypersontwerp worden teruggebracht in het gebouw, net als de vele prachtige details en decoraties die in de loop der tijd verloren waren gegaan. Anderzijds moest het gebouw worden aangepast aan de eisen van de 21ste eeuw – klimaatseisen, veiligheidseisen en moderne faciliteiten – en geschikt worden gemaakt voor de verwachte miljoenen bezoekers.

Op basis van dit inhoudelijke eisenpakket en een voorstudie door architect Hans Ruijsenaars werd aan zeven internationaal befaamde architecten gevraagd een ontwerp te maken voor de renovatie, restauratie en nieuwbouw. In opdracht van de Rijksgebouwendienst en onder leiding van toenmalig Rijksbouwmeester Jo Coenen viel de keus op het Spaanse architectenduo Antonio Cruz en Antonio Ortiz, van bureau Cruz y Ortiz. Een van de redenen juist hun ontwerp te kiezen was hun uitnemende en elegante oplossing voor de entree van het Rijksmuseum. De oude entree was relatief klein en onopvallend, niet centraal gelegen en had een beperkte uitstraling. Cruz y Ortiz ontwierpen de entree in het midden van het Rijksmuseum, de plek waar ook Cuypers haar ooit ook wilde. Voor de restauratie van dit belangrijke rijksmonument werd het bureau Van Hoogevest Architecten ingeschakeld.

De binnenhoven in ere hersteld: het Atrium

Het museumgebouw heeft twee zijvleugels. Elk van die vleugels kende oorspronkelijk een grote, open binnenhof. In de loop der tijd waren die volgebouwd met museumzalen: een doolhof van inbouwsels, muren en plafonds. Om de oorspronkelijke heldere structuur van Cuypers' gebouw te herstellen stelden Cruz y Ortiz voor om de binnenhoven helemaal leeg te halen. Omdat het museum daardoor netto minder vloeroppervlakte kreeg, werd besloten waar mogelijk niet-museale functies (kantoren, onderzoek) buiten het gebouw te plaatsen, om zo veel mogelijk expositieruimte te behouden.

De twee binnenhoven in de beide vleugels van het museum zijn na het leeghalen uitgediept en onder de Museumstraat door met elkaar verbonden. Zo is een verdiept Atrium ontstaan. Via liften en trappen daalt de bezoeker vanuit de Museumstraat af naar dit grote ontvangstplein. De later dichtgemetselde muren in de Museumstraat zijn weer geopend en door deze glazen façade en door de glazen overkappingen stroomt het daglicht er binnen en krijgt het gebouw licht en ruimte. Het Atrium is vrij toegankelijk, net als het restaurant en de winkel die erin zijn gevestigd.

Decoratieve schilderijen teruggebracht en hersteld

Het Rijksmuseum is ontworpen door architect Pierre Cuypers (ook bekend van het Centraal Station te Amsterdam) en werd in 1885 geopend. Cuypers ontwierp niet alleen het gebouw, maar nam ook de decoratieve inrichting voor zijn rekening, zoals schilderijen en tegeltafels. In de loop der tijd zijn veel van die schilderijen overgeschilderd, bedekt of verdwenen. Onder leiding van Anne van Grevenstein heeft de Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL) deze decoratieve schilderijen teruggebracht in de Nachtwachtzaal, de Bibliotheek, de Eregalerij, de Voorhal en de Entreehallen. Vooral in de Bibliotheek is de signatuur van Cuypers goed zichtbaar.

Eind 19de eeuw had de Oostenrijkse schilder Georg Sturm wanddoeken gemaakt voor de Voorhal en de Eregalerij. Deze doeken waren echter in de loop der jaren van de wanden gehaald en opgeborgen. De SRAL heeft deze doeken gerestaureerd en nu zijn ze teruggehangen in de Voorhal van het Rijksmuseum. Daar is ook de oorspronkelijke mozaïek- en terazzovloer gereconstrueerd zodat deze ruimte weer in zijn geheel het oorspronkelijke decoratieschema van Cuypers kent.

Nieuwe toevoegingen: Aziatisch paviljoen, Ateliergebouw, Entreegebouw, Energiering

Onder leiding van Cruz y Ortiz kwamen ook een aantal eigentijdse toevoegingen aan het Rijksmuseum tot stand. Zo is er een nieuw Aziatisch Paviljoen gebouwd, gelegen in een waterpartij, waar de kleine maar fraaie collectie Aziatische kunst te bewonderen is. Het paviljoen is opgetrokken uit natuursteen en glas, in lijn met de natuurstenen onderkant (plint) van het hoofdgebouw. Aan de Hobbemastraat, tegenover het hoofdgebouw, staat

het splinternieuwe Ateliergebouw. Hier vinden restauraties van en onderzoek naar kunstvoorwerpen plaats samen met de UvA en RCE.

Daar schuin tegenover, in de tuin van het museum, is een nieuw klein gebouw verrezen. Dit Entreegebouw is de nieuwe dienstingang. Daarnaast fungeert dit gebouw als toegang tot de zogeheten Energiering, een voorziening die van cruciaal belang is voor het functioneren van het museum. Het is een nieuwe, ondergrondse gang van bijna een halve kilometer lang rondom het gebouw, waarin alle technische voorzieningen zijn gesitueerd: het klimaatsysteem, de elektronica, de beveiliging, etc. Om het Rijksmuseum 'state of the art' te maken zijn gedurende het bouwproces veel technische hoogstandjes toegepast en zijn unieke technische componenten toegevoegd. Zo is de hele centrale as van het gebouw met vijzels ondersteund om de pilaren in de Museumstraat te kunnen vernieuwen. Ook is een geavanceerd klimaatsysteem aangelegd, dat de collectie op topniveau houdt en tegelijkertijd het monumentale pand niet aantast.

Evenwicht tussen rijksmonument en museum

Het verschil in rol tussen het gebouw als monument en het gebouw als museum heeft tijdens het hele bouwproces aandacht gehad. Enerzijds is het Rijksmuseum een belangrijk rijksmonument, waarin het oorspronkelijke en historische zo veel mogelijk intact gelaten, gerenoveerd of gereconstrueerd moet worden. Anderzijds is het Rijksmuseum een drukbezocht, hoogwaardig museum, dat moet voldoen aan de hoogste eisen van techniek, musealiteit en klantvriendelijkheid: een gebouw dat de voorwerpen van kunst en geschiedenis moet beschermen en tonen en jaarlijks meer dan twee miljoen bezoekers moet kunnen ontvangen. Om een goed evenwicht tussen deze twee functies te bereiken is architectenbureau Van Hoogevest Architecten als restauratiearchitect aangesteld. Tijdens het hele bouwproces is bovendien intensief overleg geweest tussen museum, Rijksgebouwendienst, Bureau Monumenten en Archeologie van de stad Amsterdam, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Rijksbouwmeester. Voorbeelden waarin het evenwicht tussen gebouw als museum en als monument naar voren komt, zijn het terugbrengen van Cuypers' oorspronkelijke grondplan en decoratieschema, zonder dat dit afbreuk doet aan de museale waarde van het museumgebouw. Waar Cuypers niet zichtbaar kon blijven is zijn erfenis blijvend beschermd. Zo zijn de bakstenen structuren in de souterrains op een reversibele wijze gestuukt zodat ze altijd weer tevoorschijn gehaald kunnen worden, en is in de Aduardkapel gebruikgemaakt van voorzetwanden. Het museum krijgt zo zijn gewenste museale ruimte, tegelijkertijd blijft het monument intact.

Villa, Teekenschool, tuin, Museumstraat en Philipsvleugel

Ook de restauratie van de Villa en de Teekenschool, twee losstaande gebouwen in de tuin van het Rijksmuseum, maken onderdeel uit van het project. De Teekenschool biedt onderdak aan een multidisciplinair educatief centrum. Daar kunnen kinderen en jongeren, geïnspireerd door de Rijksmuseumcollectie, hun creatieve talenten ontwikkelen. De tuin wordt zo veel mogelijk in oude luister hersteld naar het ontwerp van Cuypers en biedt

ruimte voor wisselende beeldtentoonstellingen. Daarnaast zijn er nieuwe toevoegingen: er verrijzen een 19de-eeuwse kas, een bijzondere fontein van de Deense ontwerper Jeppe Hein en klimtoestellen van de Nederlandse architect Aldo van Eyck. De tuin is vrij toegankelijk en er zal volop interactie met de stad plaatsvinden, met onder meer activiteiten voor jong en oud.

Ook de 'Passage' in de Museumstraat is gerestaureerd. Het is niet meer de oude, donkere onderdoorgang zoals veel Amsterdammers die kennen. De gemetselde wanden zijn verdwenen en de kleurrijke decoraties van Cuypers komen er weer volledig tot hun recht door het zonlicht dat via het Atrium in de passage vloeit.

Tijdens de verbouwing is het museum altijd open gebleven voor het publiek. Terwijl in en rond het Hoofdgebouw gesloopt en gebouwd werd, ontving de Philipsvleugel vanaf eind 2003 jaarlijks rond de 1 miljoen museumbezoekers. Tijdens de verbouwing was er de semipermanente tentoonstelling *De meesterwerken* te zien, met daarin de topwerken uit de Gouden Eeuw. De Philipsvleugel zal na de heropening van het Rijksmuseum gesloten worden en na een opknappbeurt eind 2014 weer open gaan voor publiek.

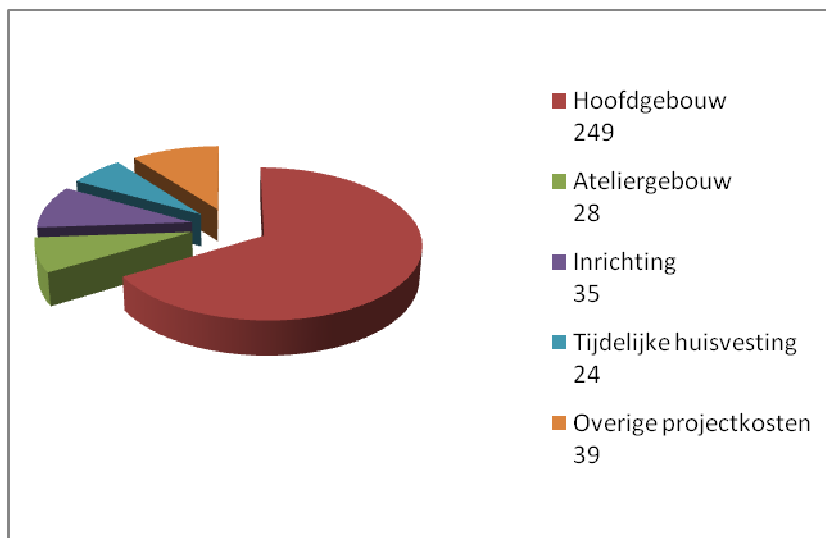
Wat heeft het gekost?

In 2003 is het budget ('investeringskader') voor het hele project vastgesteld op € 272,5 miljoen. In een aantal stappen – de laatste in 2010 – is dit bedrag verhoogd naar het eindbudget van € 375 miljoen.

De verhoging met ruim honderd miljoen euro was in hoge mate het gevolg van de vertragingen. De vertragingen werden in belangrijke mate veroorzaakt door de discussie over fietsers in de onderdoorgang, de aanbesteding en de complexiteit van het project. De verhoging met ruim honderd miljoen euro kwam door algemene prijsstijgingen in de bouw en kosten van langer gebruik van tijdelijke huisvesting, en van € 40 miljoen extra kosten vanwege de complexiteit, de aanpassing van het ontwerp van de entree en maatregelen ter beheersing van risico's. De bijstelling van het budget van € 272,5 mln naar € 375 mln was volledig mogelijk binnen de projectmiddelen, zonder dat een beroep hoefde te worden gedaan op externe middelen, onder meer omdat de vertraging ook tot meevallers leidde. Een deel van de verbouwingskosten wordt namelijk betaald via een verhoging van de huur. Door de vertraging hoefde de huurverhoging pas later betaald te worden en vielen de voor de huurverhoging gereserveerde middelen in deze periode vrij. Voor de ontvanger van de huur, de Rijksgebouwendienst, was dit geen probleem omdat er door de vertraging ook op een later moment kon worden geleend. Projectmiddelen konden bovendien – binnen de gebruikelijke systematiek voor de overheidsfinanciën – worden bijgesteld voor de effecten van inflatie en er waren extra renteopbrengsten. Ten slotte was in 2003 al geanticipeerd op extra kosten vanwege complexiteit en risico's door een deel van de beschikbare middelen nog niet vrij te geven voor het investeringskader. Per saldo zijn de meevallers en de tegenvallers met elkaar in evenwicht en daarom kan er naar alle verwachting binnen de financiële kaders worden geëindigd. Niet alle cijfers staan al definitief vast, maar in ieder geval zal het project binnen het in 2010 vastgestelde budget van € 375 miljoen eindigen. Met dit budget is veel meer gedaan dan alleen de

bouwkundige vernieuwing en restauratie van het Hoofdgebouw, zoals blijkt uit onderstaande grafiek.

Samenstelling budget 375 miljoen

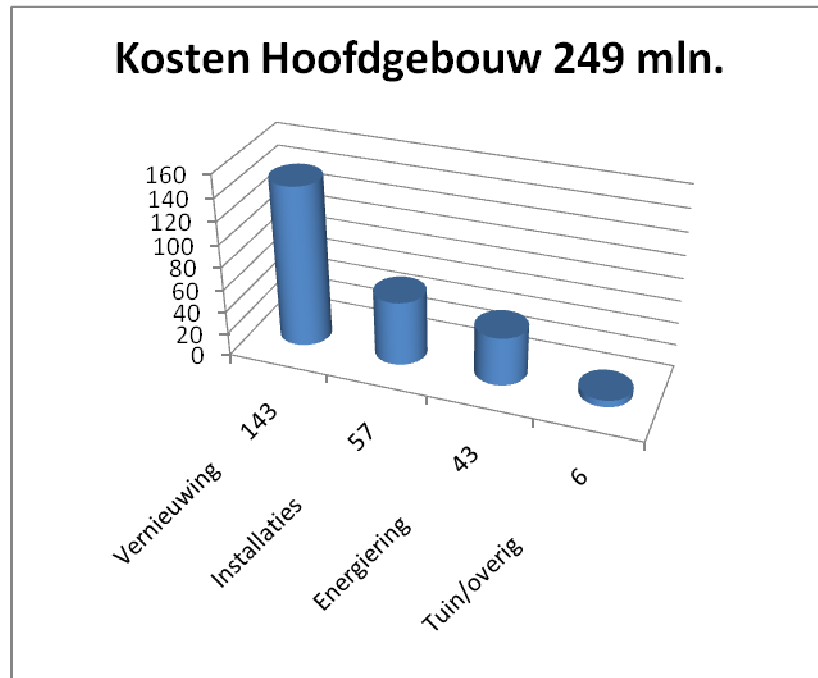

Twee derde deel van het budget is besteed aan de bouwkundige vernieuwing en restauratie van het Hoofdgebouw inclusief de Villa en de Teekenschool. Daarnaast is het Ateliergebouw gerealiseerd, waarvan de kosten zijn uitgekomen op een bedrag van € 28 miljoen. Voor de vernieuwing van de inrichting van het Hoofdgebouw is een budget vastgesteld van € 35 miljoen. In de projectperiode was ook tijdelijke huisvesting noodzakelijk voor de collectie van Rijksmuseum, bibliotheek en Prentenkabinet en de medewerkers. Hiervoor zijn panden gehuurd. Om ze geschikt te maken voor het beoogde doel moesten ook verbouwingen plaatsvinden. Dit leidde tot een budget voor tijdelijke huisvesting van € 24 miljoen.

Ten slotte waren er enkele bijzondere kostenposten die hier zijn samengevat onder de post 'Overige projectkosten'. De belangrijkste post hierin is een bedrag van € 19,5 miljoen voor de versnelde afschrijving in verband met de renovatie van het Hoofdgebouw. Daarnaast zijn erin opgenomen de verhuiskosten, advies- en communicatiekosten en enkele kostenposten die samenhangen met de verbouwing van de Philipsvleugel tot tijdelijk museum.

Uitsplitsing kosten Hoofdgebouw

Het bedrag van € 249 miljoen aan bouwkosten voor het Hoofdgebouw kan worden onderverdeeld naar kosten die samenhangen met de vernieuwing/restauratie, de installaties, de energiering voor de klimaatvoorzieningen en ten slotte de tuin en overige kosten. De niet voor bezoekers zichtbare energiering en installaties maken hiervan voor een bedrag van € 100 miljoen deel uit.

Tijdsoverzicht verbouwing 1999-2013

september 1999 Een Kamerbreed gesteunde motie vraagt de Nederlandse regering aandacht voor de renovatie van het Rijksmuseum, een rijksmonument van architect Pierre Cuypers, dat in 1885 geopend werd.

september 2000 De Ministeries van OCW en VROM (nu BZK) en het Rijksmuseum verklaren dat zij gezamenlijk zorg dragen voor de financiering van de renovatie.

april 2001 Na een Europese aanbesteding en voorstellen van zeven architecten worden de Spaanse architecten Cruz y Ortiz Architectos door Rijksbouwmeester Jo Coenen voorgedragen om het Rijksmuseum klaar te maken voor de 21ste eeuw.

april 2001 Tevens wordt als restauratie architect van Hoogevest architecten geselecteerd.

augustus 2003 Het buitendepot in Lelystad, waar de kunstvoorwerpen tijdens de verbouwing worden opgeslagen, wordt in gebruik genomen.

september 2003 De architecten Cruz y Ortiz maken samen met restauratiearchitect Van Hoogevest hun voorlopig ontwerp bekend.

december 2003 Het hoofdgebouw van het Rijksmuseum sluit en de verhuizing van de collectie neemt een aanvang. De Nachtwacht verhuist van het hoofdgebouw naar de Philipsvleugel. De Philipsvleugel wordt in gebruik genomen met een tentoonstelling van de topstukken uit de 17de-eeuwse kunst en geschiedenis, onder de titel *Rijksmuseum, De Meesterwerken*.

juni 2004 Jean-Michel Wilmotte uit Parijs wordt aangesteld als interieurarchitect. Zijn bureau Wilmotte & Associés S.A. wordt verantwoordelijk voor de inrichting van het museum.

juni 2004 In de tuin van het Rijksmuseum opent het Infocentrum, waar het publiek zich op de hoogte kan stellen van verleden, heden en toekomst van het Rijksmuseum. In de Frans van Mierisstraat komt het tijdelijk onderkomen voor kantoren, werkplaatsen, Prentenkabinet en bibliotheek gereed.

maart 2005 Staatssecretaris Van der Laan (OCW) verricht de eerste bouwhandeling voor het Ateliergebouw, het nieuwe restauratie-atelier van Rijksmuseum, UvA en Instituut Collectie Nederland (nu RCE).

juni 2005 De stadsdeelraad van Amsterdam Oud-Zuid stelt het Ruimtelijk Afwegingskader Rijksmuseum (RAK) vast, een onderdeel van het vergunningentraject dat 12 maanden eerder door het stadsdeel noodzakelijk werd geacht.

maart 2006 De architecten Cruz en Ortiz presenteren hun definitief ontwerp voor Het vernieuwde Rijksmuseum. De bouwaanvraag wordt ingediend.

april 2006 Er wordt gestart met het uitgraven van de binnenhoven, waarvoor apart een vergunning is verleend.

november 2006 Er wordt een begin gemaakt met de voorbereidingen voor de aanbestedingsprocedure.

maart 2007 Interieurarchitect Wilmotte presenteert het ontwerp voor de inrichting van het hoofdcircuit van de tentoonstellingsruimte in het vernieuwde Rijksmuseum.

juni 2007 De verdiepte kelders onder de binnenhoven van het Rijksmuseum zijn opgeleverd.

november 2007 Op 8 november wordt het Ateliergebouw feestelijk geopend door minister Plasterk (Ministerie OCW).

december 2007 Het vergunningentraject voor het Rijksmuseum

is afgerond. Meer dan honderd vergunningen zijn onherroepelijk geworden, waaronder ook de bouwvergunning.

februari 2008 Minister Plasterk bericht de Tweede Kamer dat een nieuwe aanbestedingsprocedure onvermijdelijk is. De werkzaamheden zullen in percelen verdeeld worden aanbesteed.

maart 2008 Het ontwerp voor de tuinen van het Rijksmuseum door landschapsarchitectenbureau Copijn, onder verantwoordelijkheid van Cruz y Ortiz Arquitectos, wordt gepresenteerd.

oktober 2008 De aanbesteding van de eerste percelen is afgerond.

november 2008 De inrichting van de bouwplaats gaat van start; schuttingen en bouwcontainers worden geplaatst.

januari 2009 Aannemer BAM begint met de ondergrondse civiele bouwwerkzaamheden.

mei 2009 De aannemer van het grootste perceel is bekend: bouwbedrijf J.P. van Eesteren gaat de bouwkundige werkzaamheden voor het hoofdgebouw (nieuwbouw, restauratie, constructie en afbouw) verzorgen.

juli 2009 De eerste officiële bouwhandeling voor de vernieuwing van het Rijksmuseum wordt verricht.

september 2009 De voorbereidingen voor de bouwkundige werkzaamheden voor het hoofdgebouw beginnen. Restauratie van Villa en Teekenschool wordt aanbesteed.

voorjaar 2010 Start constructie van de technische installaties.

zomer 2010 Definitief ontwerp inrichting museale ruimtes wordt gepresenteerd.

herfst 2010 Ondergrondse werkzaamheden zijn gereed voor vervolgwerkzaamheden.

voorjaar 2011 Restauratie van gevels en daken is gereed.

herfst 2011 De eerste bouwdelen zijn voltooid.

voorjaar 2012 De bouwkundige oplevering vindt plaats, waarna een begin wordt gemaakt met de tuinaanleg.

zomer 2012 De overdracht van het gebouw aan het Rijksmuseum vindt plaats. De inrichting van de tentoonstellingsruimtes met onder meer vitrines gaat van start.

herfst 2012 Er wordt een begin gemaakt met de verhuizing van de collectie naar het hoofdgebouw.

maart 2013 De Nachtwacht verhuist van de Philipsvleugel naar het hoofdgebouw.

13 april 2013 Het vernieuwde Rijksmuseum gaat weer open voor publiek.